

YUSUF AKÇURA VE ZİYA GÖKALP

YUSUF AKÇURA AND ZIYA GOKALP

Sayim TÜRKMÄN*

I. BÖLÜM : YUSUF AKÇURA'NIN HAYATI VE FİKİRLERİ

A. YUSUF AKÇURA'NIN HAYATI

Yusuf Akçura, 1876 yılında Volga kıyısında bulunan Simbir şehrinde dünyaya geldi. Babası Hasan Beye ait çuha fabrikaları Rus ordusuna kaputluk kumaş imal ettiğinden varlıklı bir aileye mensup idi. Yusuf, çocuk yaşta babasını kaybetti. Bu yüzden fabrikaların ağır yükü annesinin omuzlarına yüklendi. Yusuf, altı yaşındayken annesi kızakla kaza geçirince yatalak oldu. Doktorların tavsiyesi ile 1883 yılında annesi ile birlikte Odesa üzerinden İstanbul'a geldiler.¹

İlk okulu ve bunun ardından "Askerî Rüşdiye"yi bitirdikten sonra Pangaltı'ndaki Harbiye Mektebi'ne yazılan Akçura, 1897 yılında Kurmay Subay oldu. Jön Türklerle ilişkileri yüzünden tutuklanıp Harp Divanının kararı ile askerlikle ilişkisi kesilerek Fizan'a sürüldü. Ancak bir süre sonra Trablusgarp'ta rütbeleri geri verilerek göreve başladı. Bir yıl aradan sonra, 1899'da kaçarak Fransa'ya yerleşti.² Yusuf Akçura ve arkadaşı Ahmet Ferit, birlikte Paris'e geldikten sonra "Serbest Ulûmu Siyâsiye Mektebi"ne kaydoldular. Her ikisi de burada ünlü tarihçi Albert Sarel ve Emil Bautmey'den ders alarak batı kültürünü de yakından inceleme imkânı buldular. Yusuf Akçura, bitirme tezi olarak hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğu Müesseselerinin Tarihine Ait Bir Tecrübe" adlı çalışmasıyla 1903 tarihinde üçüncülükle bu okuldan mezun oldu.³

* Gnkur. SAREM Uzmanı.

¹ Hamit Z. Koşay, "Yusuf Akçura," *Belleten (Yıl 1977)*, Sayı:162, s. 390.

² *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s.171.

³ Hamit Z. Koşay, a.g.m, s. 393.

Öğrenimini tamamladıktan sonra Kazan'a amcasının yanına giderek, burada Muhammediye Medresesi'nde tarih edebiyatı derslerinde öğretmenlik yaptı. 1905 Rus Parlamentosunda Duma'nın kurulması üzerine, Türklerin burada nüfusları oranında temsil edilmesi için çalışmalar yaptı. Türk ileri gelenleri ile temas kurarak, "Rusya Müslümanları İttifakı" adlı siyasî bir partinin kurulmasına öncülük etti. Daha sonra bu Partinin ileri gelenlerinden olan Yusuf Akçura, Türkçülük konusundaki görüşlerini, Türk toplulukları arasında yaymaya başladı. Türklerin gazete çıkarmasına izin verilmesinden sonra, Kazan'da "Kazan Muhbiri"ni çıkarmaya başladı. Aynı zamanda, Türkiye de Abdülhamit yönetimine karşı çalışanlarla da irtibat hâlindeydi.⁴

Akçura, "Üç Tarz-ı Siyâset" isimli ünlü eserini Kazan'da yazmasına rağmen, Rus idaresinden çekindiği için, Kahire'de çıkan "Türk Gazetesi"nde yayımladı. Bu makalede; Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük tahlil ediliyor ve sonuçta en uygun siyaset tarzının "Türkçülük" olduğu vurgulanıyordu.⁵

II. Meşrutiyet'in (1908) ilânından sonra, diğer Türk düşünürleri ile birlikte İstanbul'a geldi. Harp Akademisi, Dârü's-şafaka, Medresetü'l-Vâ'izîn ve Dârü'l-mu'allimîn okullarında siyasî tarih öğretmenliği yaptı. 1909 da İstanbul Dârü'l-fünûn Edebiyat Fakültesinde, 1914 Mülkiye Mektebinde tarih dersleri verdi. Mülkiye'deki görevi, 1915'de okulun kapanması üzerine sona erdi. 1916'da ise, Dârü'l-fünûn'un yeniden yapılanması sebebi ile kadro dışı kaldı.⁶

Türk milliyetçiliği temelinde ilmî alanda önemli çalışmaları bulunan "Türk Derneği", 1908 yılı sonlarına doğru Mülkiye Mektebinde Müdür Celâl Beyin nezaretinde kuruldu. Kurucuları; Ahmet Midhat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım Bey, Tahir Bey, Dağistanlı Celâl Korkmazoğlu, Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Müverrih Arif Bey, Musa Akyiğit, Fuat Raif, Filozof Rıza Tevfik, Ahmet Ferit Beydir. Köprülü Fuad Bey, Mehmet Emin Bey gibi ünlü yazarlar ve düşünürler de bu derneğe üye idi.⁷

"Türk Derneği Dergisi"nin ilk sayısı 1911'de çıktı, 7 sayı yayımlandıktan sonra, yerini "Türk Yurdu"na bıraktı. 18 Ağustos 1911'de

⁴ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, s.171.

⁵ "Tarih Boyunca Türkçülük, Üç Tarz-ı Siyâset", *Orkun Dergisi (Ekim 2000)*, Sayı:32, İstanbul, s. 48.

⁶ *Türk ve Dünya Ünlüleri*, s.171.

⁷ Hamit Z. Koşay, a.g.m., s. 396.

kurulan “Türk Yurdu Cemiyeti”nin kurucuları; Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali ve Âkil Muhtar Beydir. Mecmuanın imtiyaz sahibi olarak Mehmet Emin Bey, murahhaslığına Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Bey ve Ziya Gökalp seçildi. Dergi, eski yazı ile 17 yıl çıkmıştır.⁸

12 Mart 1912 de “Türk Ocağı” kuruldu. 20 Haziran 1912 tarihinde, program genişletilerek 231 tıbbiyeli adına gelen temsilciler ile Mehmet Emin Bey, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Dr. Fuat Sabit ve Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından cemiyetin adı ”Türk Ocağı” olarak kabul edilerek çalışmalarına başladı. “Türk Yurdu” dergisi, Türk Ocağının yayın organı oldu. Akçura, 1931 de Türk Ocaklarının kapatılmasına kadar dergiyi yönetti. 1919 Bolşevik İhtilâli ile Rusya, I. Dünya Savaşı’ndan çekilince Akçura, Türk esirlerinin yurda dönmeleri için Kızılay tarafından Rusya’ya gönderildi. Burada, esirlere yardımcı olabilmek için tehlikeli şartlarda görev yaptı. İstanbul’un Kurtuluş Savaşı sırasında işgali ile tutuklandı.⁹ Ancak daha sonra bir yolunu bularak “harp yüzbaşısı” unvanıyla Anadolu’ya geçti. Yaşına rağmen verilen görevleri başarıyla sürdürdü.¹⁰ Akçura, Anadolu harekâtına katıldıktan birkaç ay sonra, Sakarya muharebelerine girdi. Ankara’da birçok görevlerde bulundu. Önce Maarif Vekâletine girerek Çeviri Bürosu’nda vazife aldı, ardından “doğu sorunları” danışmanı olarak Hariciye Vekâletinde çalıştı. Ankara’da Serbest Halk Dersleri Kursu’nda (1921-1922) ve daha sonra “Ankara Hukuk Mektebi”nde dersler verdi. 1924’te “Türk Yurdu” dergisi yeniden yayımlanmaya başlayınca buradaki çalışmaları, dergi 1931 yılında kapanıncaya kadar sürdü. 1923’te İstanbul milletvekili olarak meclise girdi ve yasama çalışmalarına katıldı. 1934’ e kadar Mecliste İstanbul’u temsil etti. Ölümünden bir yıl önce de Kars milletvekili oldu. Türk Tarihi kurucu üyesi olarak görev aldı. 12 Mart 1935’te, İstanbul’da vefat ederek Edirne Kapı Şehitliği’ne defnedildi.¹¹

⁸ Hamit Z. Koşay, a.g.m., 3 96.

⁹ *Türk ve Dünya Ünlüleri*, s.172.

¹⁰ Muharrem Feyzi Togay, *Yusuf Akçura Hayatı ve Eserleri*, Hüsrütabiat Basımevi, İstanbul, 1944, s. 62.

¹¹ Françai. Georjeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, çev. Ali Er, Yurt Yayınları, Ankara. 1986, s.105-106.

B. YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ

Yusuf Akçura’nın Türkçülük ile ilgili düşüncelerinin İstanbul’da, Rusya’da ve Fransa’da geliştiği görülür. Harp Okulu yıllarında, Necip Asım Beyin, Veled Çelebi Efendinin ve Tahir Beyin Türkçülük ile ilgili yazılarını okumuş ve etkilenmiştir. Ayrıca, İsmail Gaspirinski (Gaspıralı) tarafından basılan “Tercüman” gazetesi de İstanbul’da dağıtılmakta idi. Bu yazarların fikirleri, onu derinden etkilemiştir. Harp Okulu’nda öğrenci iken tatil aylarında Rusya ile ve oradan da Orta Asya Türkleri ile temasa geçerek, buradaki Türklerin sosyal yaşamını incelemiştir. Bu ziyaretleri sırasında, Osmanlı Türklüğü ile Kuzey Türklüğü arasında kültürel bir köprünün kurulmasını istemiştir.¹²

Onu, en çok etkileyen şüphesiz İsmil Gasprinski (Gaspıralı) olmuştur. Kırım’da Rusya’nın baskısına rağmen Müslüman halklarla sıkı ilişkiler kuran Tatarların varlıklarını sürdürebildiğini örnek gösteren Gasprinski (Gaspıralı)’ye göre, bu usulle çeşitli bölgelerde yaşayan Türkler de varlıklarını koruyabilirdi. Akçura, Gasprinski (Gaspıralı)’nin fikirleri ile çok erken tarihlerde tanışma fırsatı buldu. Onunla Rusya’ya yaptığı seyahat sırasında karşılaştı. Uzaktan da akrabalığı vardı. Gasprinski (Gaspıralı), 1883’ten sonra Kırım Bahçesaray da yayımlamaya başladığı “Tercüman” gazetesi ile Türkler arasında; “ dilde ve fikirde iş birliği” düşüncelerini yaymaya çalışmıştır.

İstanbul’da Akçura ve diğer aydınlar bu düşüncelerden etkilenmiştir. Çarlık Rusyasının sansürüne rağmen, Tercüman’ın yayın hayatında kalmasının sebebi; siyasal alanda ılımlı tutum, doğayı gözlemleme, gerçekliğin incelenmesini temel alma, lâik düşünce yapısı olmuştur.¹³

Akçura’nın hayatı boyunca yazmış olduğu yazılar, üç bölüme ayrılmaktadır:¹⁴

1. Genel Türk Tarihi, özellikle, Türkçülüğe ilişkin yapıtlar,
2. Osmanlı Tarihi konusundaki yapıtlar,
3. Avrupa’nın Yakın Çağ tarihinin siyasal, sosyal ve ekonomik konuları ile ilgili yazıları.

¹² Enver Ziya Karal, “Önsöz”, *Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyâset*, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 3-4.

¹³ François Georgeon, a.g.e, s. 26-27.

¹⁴ Karal, a.g.m, s. 3.

Bu tasniften anlaşılacağı üzere, onun çalışmalarının önemli kısmını tarih çalışmaları ve tarih öğretim üyeliği oluşturmaktadır. Yusuf'un Türkçülüğünün temelinde tarihin anlamına ilişkin düşünceler egemen olmuştur.¹⁵

1904 yılında Rusya'da kaleme aldığı "Üç Tarz-ı Siyâset" isimli makalenin tamamı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve parçalanmasını önlemeye yönelik çarelerin neler olduğuna dairdir.¹⁶ Bu makale, Mısır'da Abdülhamit yönetimine karşı savaşılan "Türk" gazetesinin 24-34'üncü sayılarında yayımlanmış olup daha sonra Mısır ve İstanbul'da iki kez basılmıştır. Yusuf Akçura'nın makalesinden başka Ali Kemal'in ve arkadaşı Ferit (Tek)'in Ali Kemal'e cevabı olan bir mektubu da yayımlanmıştır.

"Üç Tarz-ı Siyâset"te üzerinde durduğu üç ana konu şunlar olmuştur:¹⁷

1. Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek (Osmanlılık),
2. İslâmcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak (İslâmcılık),
3. Irka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek (Türkçülük).

Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük görüşlerinin karşılıklı olarak mukayesesini ilk defa Yusuf Akçura yapmıştır.¹⁸

a. Osmanlılık: Akçura'ya göre bu fikir, II. Mahmut döneminde başlamış, Abdülmecit döneminde gelişmiş, Sadrazam Ali ve Fuat Paşalar döneminde en üst noktaya ulaşmıştır. "Osmanlılık" anlayışına göre asıl gaye, "Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayrimüslim halka aynı siyasal hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam bir eşitlik meydana getirmek; fikir ve din bakımından tam bir serbesti vermek, bu eşitlikten ve serbestiden faydalanarak söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy farkına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek Amerika Birleşik Hükûmetlerindeki Amerikan milleti gibi, müşterek vatanla birleşmiş yeni bir millet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyenin neticesi olarak da" Devlet-i Âliye-i Osmaniye" yi aslî şekliyle, yani eski sınırları ile muhafaza eylemekti... Osmanlı hududu haricindeki

¹⁵ Karal, a.g.m, s. 3.

¹⁶ Georgeon, a.g.e , s. 38-39.

¹⁷ Karal, a.g.m., s. 6.

¹⁸ Niyazi Berkes, "Unutulan Adam", *Sosyoloji Konferansları XIV*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 213, İstanbul, 1976, s. 195.

Müslümanlar ve Türkler bununla o kadar meşgul olamazlardı. Mesele mahallî ve dâhilî bir mesele idi”¹⁹.

Akçura’ya göre; Almanların 1870-71 tarihinde milletlerin esasında ırkın önemli bir yer tuttuğunu iddia ederek Fransa’yı mağlup etmelerinden dolayı bu fikir dayanağını kaybetmiş oluyordu²⁰

b. İslâmcılık: Bütün Müslümanların bir halife etrafında toplanarak fikir ve eylem birliğine varmasıdır.²¹ Akçura’ya göre İslâmcılık, başlangıçta Osmanlı halkını Müslim-gayrimüslim olarak ayıracak, fakat daha sonra bütün dünyadaki Müslümanları bir fikir etrafında toplayarak büyük bir birlikteliğe sebep olacaktı.

Osmanlılık fikrinin zayıflaması üzerine, Abdülaziz devrinde “Panislâmizm” düşüncesi, yaygınlaşmaya başlamış ve diplomatik görüşmelere de yansımıştır. Midhat Paşa’nın düşmesinden sonra II. Abdülhamit döneminde bu fikir, eylem hâline dönüşmüştür. Eğitimde, sarayda, sosyal ve kültürel alanda dinsel ön plâna çıkmıştır. Müslümanların kalabalık olduğu Afrika ve Çin diyarına elçiler göndererek, Hicaz demir yolu inşasını devam ettirerek İslâmiyet’teki hilâfet nüfuzu kullanılmaya çalışılmıştır.²²

c. Türkçülük: Niyazi Berkes’e göre; Rusya’daki Müslümanların uluslaşma akımı ile Osmanlı topraklarındaki Müslüman ve Türk olmayan grupların uluslaşma eğilimi arasındaki paralelliği ilk gören kişi Yusuf Akçura olmuştur. O, aynı zamanda Türkiye’de Türkçülüğün geleceğini, Ziya Gökalp’tan çok önce kavrayan kişidir.²³

Yusuf Akçura, milliyetçi akımın bünyesinde birinci derecede rol oynamış kişilerden biridir.²⁴ Akçura’nın milleti tarifi şu şekildedir: ”Millet, ırk ve lisânın esâsen birliğinden dolayı ictimâî vicdânında birlik hâsil olmuş bir insan topluluğudur”²⁵. Tarifte de görüldüğü gibi, ırk ve lisan birliği esas alınmış olmakla beraber kültürel bağlardan olan ve Ziya Gökalp’ın dâhil

¹⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyâset*, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 19-20.

²⁰ Yusuf Akçura, s.19-20.

²¹ Karal, a.g.m, s.7.

²² Akçura, a.g.e, s.23.

²³ Berkes, a.g.m, s.197.

²⁴ Geargeoni a.g.e, s.7.

²⁵ Yusuf Akçura, 1928 Yılı Yazıları, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, Yeni Türk Devletinin Öncüleri, 1981, s.5.

ettiği din faktörü bu tarife konulmamıştır. Bu da, Mustafa Kemal'in kurduğu lâik devlet anlayışına paralellik göstermektedir.

1908 Temmuzunda, Türkiye'de Jön Türk Devrimi meydana geldiğinde ülkede Türk milliyetçiliği henüz kökleşmemişti. Hiçbir basın-yayın organı bu düşünceyi savunmuyor ve siyasiler bu konuda açık bir tutum takınmıyordu. Siyasal sahnede,"Baticılar, Osmanlıcılar ve İslâmcılar" rol alıyordu. Yusuf Akçura, 1908 Devrimi'nden sonra İstanbul'a gelerek Türk milliyetçiliği konusunda yoğun çalışmalar yaptı ve 1911'de "Türk Yurdu" dergisinde yazılar yazmaya başladı ve 1912 de Türk Ocağının çalışmalarına katıldı. 1912 Ağustos ayından sonra, " Türk Yurdu Mecmuası"nın ilk nüshasından itibaren basım ve yayımını Yusuf Akçura yürütmüştür. Bu dergi ile Türkçülüğün esasını şekillendirmiş ve bütün düşüncelerini yirmi yıl süreyle bu dergide yayımlamıştır. Yusuf Akçura'nın "Türk Yurdu Mecmuası"nın kuruluş ve çalışma ilkelerine Türklükle ilgili düşünceleri şu şekilde yansımıştır.²⁶

1. Türk Yurdu, Türk ırkına mensup halkın ekseriyeti tarafından okunup istifade olunacak bir tarzda ve lisanda yazılacaktır. Binaenaleyh lisanı sade olacak, muhteviyatı bu mevzuları Türk ırkı ekseriyetinin istifadesine yarayacak şeylerden intihap olunacaktır.

2. Türk Yurdu, umum Türklerce makbul olabilecek bir mefkûreyi meydana çıkarmağa çalışacaktır.

3. Türk Yurdu, umum Türklerin kendi aralarında tanışmalarına çalışacak, gerek ahlâkî gerek iktisadî cihetten yükselmelerine hizmet edecektir.

4. Türklerin birbirleri ile tanışmalarını kolaylaştırmak için "Türk Yurdu Mecmuası", Türk dünyasının her tarafında olup biten işlerden ve kardeşler arasında sevinç veya kaderi mucip olacak vakialardan ve muhtelif Türk illerindeki fikir hareketlerinden ve edebî inkişâflardan haberdar edecektir.

5. Dâhilde ancak Türklük ve Türk unsurunun siyasî ve iktisadî menfaatlerini müdafâa edecektir.

6. Mefkûresizlikten münbais tembellik ve rehabetin ve ümitsizliğin önüne geçmeğe çalışacaktır.

²⁶ Muharrem Feyzi Togay, a.g.e, s. 62-63.

7. Türk Yurdu'nun beynelmilel siyasette takip edeceği istikamet Türk âleminin menfaatlerini müdafaa olacaktır.

Türk Yurdu dergisi, İttihat ve Terakki'nin kontrolünde olmayan ender yayın organlarından biri idi. Akçura, Talât Paşanın ve Ziya Gökalp'ın bütün ısrarlarına rağmen İttihatçıların merkez komitesinde yer almadı. Bunun başlıca sebebi, yemin metninde bulunan, "Osmanlı, İslâm " gibi kayıtların bulunması idi. Ayrıca Mustafa Kemal gibi, askerlerin siyasete müdahale etmemeleri gerektiği fikrine sahipti. Türk Ocağında, "Türk'ün Dünü ve Bugünü" konusunda çok sayıda konferans verdi. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'na girildiğinde, Türk milliyetçiliği sağlam bir biçimde kök salmış bir düşünce akımı olarak yer aldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913'ten itibaren Türkçü çevrelerin ifade ettiği, ekonomik ve kültürel görüşmelerden yoğun bir şekilde etkilendi ve politikalarına yön verdi.²⁷ Bunda Akçura'nın önemli bir yeri olduğu muhakkaktır.

Akçura, *Üç Tarz-ı Siyâset* adlı makalesinde; Türklük siyasetinin İslâm siyaseti gibi yeni olduğunu, Osmanlı sınırları ile kısıtlı olmadığını ifade ettikten sonra şu düşüncelere yer vermiştir:²⁸

"Osmanlı Devleti'nin menfaati, bütün Müslümanların ve Türklerin menfaatlerine aykırı değildir. Zira, tebâası olan Müslümanlar ve Türkler onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenmiş demek olduğu gibi, diğer Müslüman ve Türkler de kuvvetli bir destek olurlar, Fakat İslâmın menfaati, Osmanlı Devleti'nin ve Türklüğün menfaatlerine tamamen uymaz. Zira, İslâmın kuvvet kazanması, Osmanlı tebâasından bir kısmının (gayrimüslim olanların) sonunda kaybını ve bu cihetle Osmanlı Devleti'nin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün Müslim ve gayrimüslim dinî anlaşmazlığıyla bölünmesine ve binaenaleyh kuvvetsizleşmesine sebep olur.

Türklüğün menfaatine gelince o da ne Osmanlı Devleti'nin ve ne de İslâmın menfaatine büsbütün uygun gelmez. Zira, İslâm toplumunu Türk ve Türk olmayan kısımlarına bölerek zayıflatır ve bunun neticesi olarak Osmanlı tebâasının Müslümanları arasına da nifak salıp Osmanlı Devleti'nin kuvvetsizleşmesini mucip olur.

Bunun içindir ki, her üç cemiyete şahıs, Osmanlı Devleti menfaatine çalışmalıdır. Lâkin, Osmanlı Devleti'nin menfaati, yani kuvvet kazanması,

²⁷ Georgeon, a.g.e, s. 53-59.

²⁸ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyâset*, s. 26-31.

şimdiye kadar mevcut olup bahsimizin mevzuunu teşkil eden Üç Tarz-ı Siyasî'den hangisini takiptedir? Ve bunlardan hangisi Osmanlı ülkelerine tabiktir?"

Akçura, asıl mühim mesele olarak çeşitli din ve ırka mensup olan çok uluslu Osmanlı Devleti'nde bulunan milletlerin menfaatleri gereği kaynaşmalarının mümkün olamayacağını ileri sürüyordu. İslâm birliğinin ve Türk birliğinin Osmanlı Devleti'ne yararlı olup olmadığını da şu şekilde izah etmektedir:²⁹

"İslâm, siyasî ve ictimai işlere pek çok ehemmiyet veren dinlerden biridir. İslâmın esas kaidelerinden biri "din ve millet birdir", düsturuyla ifade olunur. İslâm, mümin olan kimselerin cinsiyet ve milliyetlerini bitirir; lisanlarını kaldırmaya çalışır, mazilerini, ananelerini unutturmak ister: İslâm, kuvvetli bir değirmendir ki, farklı cins ve din müntesiplerini öğütüp, dinen, cinsen bir, aynı haklara sahip, yekdiğerinden hiç farksız Müslümanlar çıkarır...

İslâmın meydana çıkışında, güçlü, muntazam siyasî teşkilâtı vardı. Kanun-u esasisî Kur'an idi. Resmî dili Arapça idi. İntihap edilmiş bir reisi, mukaddes bir riyaset merkezi vardı.

Lâkin, diğer dinlerin tarihinde görülen değışmeler, İslâm da dahi bir dereceye kadar müşahede olunur: İrk tesirleri ve muhtelif vakalar neticesi, dinin teşkil ettiği siyasî birlik kısmen bozuldu. Hicretten henüz bir asır geçmemiş idi ki, Arap ve Acem milliyetleri zıddiyeti, Emeviye ve Haşimiye hanedanları arasındaki nefret tarzında tecelli ile, İslâm birliğine kapanma bilmez bir yara açtı, Sünnî ve Şîî büyük ihtilâfını ortaya çıkardı.

Bir zaman geldi ki, İslâmın kuvveti en aşağı noktasına doğru inmeye başladı. İslâm ülkelerinin bir kısmı, gitgide büyük kısmı, dörtte üçünden fazlası, Hristiyan devletlerinin hâkimiyeti altına geçerek İslâmiyetin birliği delik deşik oldu.

Kuvvetine hâle veren bunca vakalar ile beraber, İslâm hâlâ pek güçlüdür. Müslimîn arasına, dinlerinde şüphelilik veya daha beteri olan imansızlık henüz girmemiş denebilir. İslâmın hemen bütün tâbileri, din yolunda her fedakârlığı göze alacak, muti, dini ile heyecanlı, dini bütün kimselerdir.

²⁹ Akçura, a.g.e, s. 31-34.

Hâlâ her Müslüman'ım, Türk ve İranîyim demekten evvel“elhamdü-lillâh Müslüman'ım..” diyor. Hâlâ İslâmiyet dünyasının büyük kısmı, Osmanlı Türkleri hakanını İslâmın halifesi tanıyor. Hâlâ bütün Müslümanlar, günde beş defa Mükerrer Mekke'ye yüz çeviriyor ve Kâbe'ye yüz sürüp Hacer-i Esved'i öpmek için, büyük bir heyecan ile kürenin her tarafından muhtelif sıkıntıya katlanarak koşuyorlar. Hiç korkmadan tekrar olunabilir ki, İslâm henüz pek güçlüdür. Bunun üzerine tevhid-i İslâm siyasetinin tatbikinde, dâhilî mâniler az güçlük ile katlanılabilecek surettedir. Lâkin haricî mâniler pek kuvvetlidir. Gerçekten, bir taraftan İslâm devletlerinin hepsi Hristiyan devletlerinin nüfuzu altındadır. Diğer taraftan bir iki müstesnası dışında, bütün Hristiyan devletleri Müslüman tebâaya mâliktir.

Tâbiyetlerinde bulunan Müslümanların, hatta kuvvetlice manevî bir vasıta ile olsun, hudutları haricindeki siyasî merkezlere bağılıklarını istikbalde, mühim neticeleri çıkabilecek umumî bir fikre hizmetlerini menfaatlerine aykırı gördüklerinden ortaya çıkmasından her suretle karşı koymak isterler, ve bütün İslâm devletleri üstündeki nüfuz ve iktidarları sayesinde bu istediklerini icra da edebilirler. Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslâm devleti olan Osmanlı Devleti'nin bile ciddî bir surette İslâm birliği siyasetini tatbik kalkışmasına , belki de muvaffakiyetle, karşı koyarlar.

Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dinî, hem ırkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dinî olmaktan sıkı birleşerek ve esasen Türk olmadığı hâlde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

Lâkin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, âdetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıt'asının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasî milliyet teşkil cylemelerine edilecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenîleşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vak'aların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.

Bu faydalara mukabil Osmanlı ülkelerinde meskûn, Müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ve İslâmiyetin Türk ve Türk olmayan kısımlarına ayrılarak, artık Osmanlı Devleti'nin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddî bir münasebeti kalmaması mahzurları vardır.

Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir hâlde bulunuyorlar. Lâkin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milletinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir.”

Makalenin sonunda Akçura; “Müslümanlık ve Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı devleti için daha yararlı ve kâbil-i tatbiktir?” diyerek cevabı okuyucularına bırakmıştır.

Akçura, *Üç Tarz-ı Siyâset* adlı makalesinde Türk birliği konusunda söylemleri ile bu birliğe eğilimli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye’de “Türk Ocağı”nın kuruluşunda ve “Türk Yurdu” dergisinde çıkan yazılarında ne Osmanlılık, ne İslâmcılık fikirlerini savunduğu sadece Türkçülüğü savunduğu görülmektedir. Bu yüzden yabancı yazarlar, Yusuf Akçura’yı Türkçülük hareketinin lideri olarak görmüşlerdir.³⁰

Mustafa Kemal, Afet İnan’ın hazırladığı “Medenî Bilgiler “ kitabında milleti şu şekilde tanımlar: “Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve ictimâî heyettir..”³¹ Bu tanımdan sonra, Türk milletinin teşekkülünde esas olan unsurlar içerisinde Türk milletinin halk idaresi olan cumhuriyetle idare edildiğini Türk Devleti’nin lâik olduğunu, her reşit olan kimsenin kendi dinini seçmekte serbest olduğunu, Türk milletinin siyasî, dil, yurt, ırk, tarih ve ahlâk birliğine sahip olan büyük bir milletten meydana geldiğini misallerle izah etmiştir.

Yusuf Akçura’nın millet tarifinde dinî birlik aranmadığı gibi, ana unsurun ırk ve dil olduğu, bu tanımla da Atatürk’ün görüşüne paralellik olduğu görülmektedir. Günümüzde de bu tanım, geçerliliğini muhafaza etmektedir. 1919’da İstanbul Türk Ocağında verdiği bir konferansta, Türk milliyetçiliğinin emperyalist ve demokratik özelliklerinden bahsetmiştir. O, kendi ifadesine göre demokratik Türkçülüğü savunmuştur. Bu açıdan da İttihatçıların önemli simalarından olan Enver Beyin benimsediği emperyalist

³⁰ Karal, a.g.m, s. 17.

³¹ A. Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 18.

Türkçülük düşüncesini reddetmiştir.³² Çağımızda, özellikle 1989'da Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni Türk devletleri ile Türkiye arasında demokratik bir siyasî bağ meydana gelmiştir. Bunda Yusuf Akçura'nın ve Atatürk'ün milletlerin haklarına saygı gösteren, emperyalist düşünceleri reddeden, demokrasi yanlısı görüşlerinin önemli etkileri olmuştur.

1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde,³³ Atatürk'ün de katılımı ile J. A. Gobineau'nun Arîleri üstün sayan ırkçı görüşleri; Dr. Reşit Galip, Şevket Aziz Kansu ve Sadri Maksudi Arsal'ın bildirimleri ile tartışılmıştır. Yusuf Akçura, tartışmalardan çıkan sonucu şu şekilde izah etmiştir:

“Bir haftadan beri huzurunuzda söz söyleyen arkadaşlarımız ispat ettiler ki, Avrupalıların hükmetmek amacını gözeterek ortaya attıkları ırk kuramının bilimsel bir kıymeti yoktur... Biz, bütün dünyada yaşayan insanları, Avrupalılar gibi ve onlar derecesinde hukuka sahip adam evlâtları sayıyoruz”.³⁴

Atatürk de “üstün ırk kuramı” ile ilgili çeşitli eserler okumuş ve böyle bir teoriyi destekleyen herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu sebeple de Yusuf Akçura ve diğer konuşmacıların fikirlerine katılmıştır. Almanların “üstün ırk” iddiaları yüzünden çıkan II. Dünya Savaşı, milyonlarca insanın canına mal olmasının yanı sıra ekonomik kayıplara da yol açmış, dünyaya büyük bir felâket yaşattır. Dolayısıyla, bu teorinin çok zararlı olduğu görülmüştür.

³² Georgeon, a.g.e, s. 107.

³³ Muharrem Feyzi Togay, a.g.e, s. 73.

³⁴ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.44.

II. BÖLÜM : ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE ESERLERİ

A. ZİYA GÖKALP'İN HAYATI

1875 yılında Diyarbakır'da doğan Z. Gökalp, İlk ve orta okulu yine aynı şehirde bitirmiştir.³⁵ 1886-1890 yılları arasında Diyarbakır Askerî Rüştiyesi'nde okuduktan sonra Diyarbakır Mülkî İdaresine girdi.³⁶ 1890'da babasını, 1897'de amcası Hasip Efendiyi kaybetti. 1898'de Diyarbakır'da siyasî çalışmaları sebebi ile tutuklandı. Mahkeme sonunda suçlu bulunarak İstanbul'da bir yıl süreyle hapis yattı. Bu sebeple de Baytar Mektebi'ndeki tahsili yarım kaldı ve hapis cezası bitince Diyarbakır'a sürüldü. 29 Aralık 1900 tarihinde Hasip Beyin kızı Vecihe Hanım ile evlendi.³⁷

1908'de II. Meşrutiyet ilân edilince, Diyarbakır'da bulunan Ziya Gökalp, İttihat Terakki'nin şubesinin açılmasına öncülük ederek burada gençlere hürriyet, adalet, kardeşlik, Meşrutiyet'in faydaları üzerine konferanslar verdi. 1909 tarihinde Avukat Şükrü Bey ile Diyarbakır'da "Peymân" adlı bir gazete neşretti. 1909 senesi sonlarına doğru, İttihat ve Terakki Cemiyeti Selânik Merkezi, Ziya Beyi Selânik'e davet etti. Ziya Bey de derhâl bu çağrını kabul ederek Selânik'e gitti. Ziya Gökalp, hayal ettiği şehri burada bulur. Ziya Beyin siyasî ve ilmî hayatı Selânik'te başlar. İttihatçılar yeni fikirlerle donanmış bu bilim adamını hiç bırakmazlar. Ziya Bey de Avrupa'dan çok sayıda kitap getirerek incelemelerine devam etmiştir.³⁸

Selânik'te, Sosyoloji Kürsüsü'nü kurarak burada sosyoloji derslerini vermeye başladı. 1912 seçimlerinde Ergani-Maden'den mebus seçilerek İstanbul'a yerleşti. Meclisin 18 Ağustos' ta feshi ile bu vazife dört ay sürdü.³⁹

Balkan Harbi devam ederken Selânik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti Umumî Merkezi İstanbul'a nakledildi. Ziya Gökalp'ta merkezle birlikte İstanbul'a geldi. Ziya Gökalp'ın İstanbul'a gelmesinden sonra ilk işi "Türk Ocağı"na girmek ve "Türk Yurdu" dergisinde yazılar yazarak "Türkçülük cereyanını" kuvvetlendirmek oldu. Gökalp, burada Yusuf

³⁵ Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp'ten Seçme Yazılar*, Sümer Basımevi, Ankara, 1942, s. 5.

³⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Filozof Gökalp*, Kitap Yazarlar Kooperatifi, Ankara, 1933, s. 9.

³⁷ *Türk Ansiklopedisi*, C. XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 481.

³⁸ Enver Behnan Şapolyo, *Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, Güven Basımevi, İstanbul, 1943, s. 70-71.

³⁹ *Türk Ansiklopedisi*, s. 481.

Akçura ile tanışarak birlikte aynı dergide çalışmaya başladılar ve birbirlerinden fikir yönünden istifade ettiler.⁴⁰

Gökalp, 1918 yılında İngilizler tarafından İstanbul'da tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Ailesinin elindekileri satarak tedarik ettiği 500 lira kendisine aşağıdan yukarıya atarak ulaştırılmak istenirken İngiliz tayfaları tarafından kapışıldı.⁴¹ Malta sürgünü sırasında maddeten çok sıkıntılar çekti ve yoksulluk içerisindeki ailesi eşyalarını satmak suretiyle yaşamaya çalıştı.⁴²

Birinci Dünya Savaşı sonunda, M. Kemal'in girişimleri ile sürgünden kurtarıldı ve Diyarbakır'a yerleşmeye karar verdi.⁴³ Gökalp, Diyarbakır'da geçen uzun ve parasız günlerinde "Küçük Mecmua" ile uğraştı.⁴⁴ 5 Haziran 1922-1925 yılları arasında 33 sayı çıkarabildi. 11 Ağustos 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devresinde Diyarbakır'dan milletvekili seçildi. *Hâkimiyet-i Milliye*'de seçim ve parti meseleleri hakkında yazılar yazdı. "Çınaraltı" başlığı ile *Cumhuriyet* gazetesinde ve "Yeni Türkiye'nin Hedefleri" başlığı ile *Yeni Türkiye* gazetesinde yazıları yayımlandı.⁴⁵

Ziya Gökalp, 25 Kasım 1924 Cumartesi günü, İstanbul Pasteur Fransız Hastanesinde vefat etti. 26 Ekim'de eşine az rastlanır bir törenle II. Sultan Mahmut Türbesi'nin yanına defnedildi.⁴⁶

Ziya Gökalp'ın eserlerinden bazıları şunlardır: *Kızıl Elma* (1913), *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* (1918), *Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı ?* (1918), *Yeni Hayat* (1918), *Altın Işık* (1923), *Türkçülüğün Esasları* (1923), *Türk Töresi* (1923), *Doğru Yol* (1923), *Türk Medeniyeti Tarihi* (1925).

Ayrıca şu dergi ve gazetelerde yazılar yazmıştır: *Genç Kalemler*, *Türk Yurdu*, *Altın Armağan*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü*, *İslâm Mecmuası*, *İktisadiyat Mecmuası*, *Millî Tettebular Mecmuası*, *Harp Mecmuası*, *Dârü'l-*

⁴⁰ Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 96-98.

⁴¹ Orhan Özgedik, *Gökalp*, Burhan Basımevi, İstanbul, 1957, s.20; Tarık Zafer Tunaya, *Milliyet*, 3 Kasım 1974.

⁴² Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp, Hayatı-Eserleri*, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1949, s. 40-41.

⁴³ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 5.

⁴⁴ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp ve Çınaraltı*, İkbâl Kitapevi, İstanbul, 1939, s. 14.

⁴⁵ *Türk Ansiklopedisi*, s. 486.

⁴⁶ Cavit Orhan Tütengil, "Ziya Gökalp Üzerine Notlar," *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 10, Fakülteler Matbaası, 1996, İstanbul, s. 105.

fünûn Mecmuası, Muallim, İctimâiyyât Mecmuası, Yeni Mecmua, Cumhuriyet.

Ziya Gökalp, Türk kültür tarihinde çok önemli rol oynayan bir fikir adamıdır. İmparatorluk nizamından ulusal devlet nizamına geçişte, bu sistemin ideolojik temellerini dikkatli bir şekilde hazırlamıştır. Abdülhamit'in baskıcı rejiminden kurtulan düşünürler, kendi fikirlerinin memleketi kurtaracağına inanıyorlardı. Gökalp, bu devirde geleceği görerek yeni oluşacak devlet yapısının fikrî temellerini atmıştır.⁴⁷ Kültür ve uygarlık kavramlarını, toplum bilimi açısından ele alan ve aralarındaki ilişkileri ortaya koyan ilk düşünürlerimizden biri olmuştur. Bizde “kültür” kavramını, “hars” kelimesiyle tanımlayan ilk düşünür de yine Gökalp olmuştur. O, kültürü, yapıcı ve birleştirici bir kaynak olarak kabul eder.⁴⁸ Fuad Köprülü, Gökalp'ın millî kültürümüze yaptığı katkıları şu şekilde izah etmektedir:

“Şüphe yok ki, Türk âleminde “Milliyetperverlik” cereyanının oldukça uzun bir mazisi, epey kudretli mübeşşirleri vardır; bunun tevellüt ve inkişâfında birçok tarihî âmiller, hayatî zaruretler, hatta birtakım büyük millî felâketler şiddetle müessir olmuştur. Fakat, bütün bu hakikatleri nazarı itibara almakla beraber, bu cereyan içinde“ Ziya Gökalp”ın âdeta bir “Mihrak” teşkil ettiğini itiraf etmeliyiz. Bu harikulâde insan, bu cereyan içindeki dağınık fikirleri ve kuvvetleri toplamış, onlardan yeni ve umumî bir “terkip” vücuda getirerek millî cereyanın programını ve felsefesini çizmiştir. Hayatın her şubesini ihata eden bu kadar geniş bir terkip vücuda getirebilmek için “Ziya” kadar yüksek felsefi kabiliyetle mücehhez büyük bir dimağa ihtiyaç vardı. Lisan, bediiyat, hukuk, ahlâk, din, iktisat ve terbiye meselelerini büyük bir nüfuzla ihata ederek Türkçülüğün umumî programını ve felsefesini tespit eden bu emsalsiz mütefekkir, bütün Türk ve İslâm dünyasının ilk büyük ‘millî filozofu’dur. Diyarbakir İdadisiyle İstanbul’da Baytar Mektebi’nde geçirdiği çok kısa bir zaman müstesna olarak muntazam bir tahsil görmeyen ve sırf kendi sai ve istidadıyla yetişen “Ziya Gökalp” âdeta bir ansiklopedi denecek kadar geniş ve sağlam malûmata malikti. “Felsefe” ve “İctimaiyat” sahasında Avrupa âleminin elde ettiği neticeleri onun kadar etraflı bir surette bilen, garbin ilmî usullerini o kadar iyi kavrayan ikinci bir adamımız daha yoktur.

⁴⁷ Mehmet Kaplan, “Yaşayan Ziya Gökalp”, *Yol*, 8 Haziran 1966.

⁴⁸ Hikmet Dizdaroğlu, “ Ziya Gökalp’te Kültür ve Uygarlık kavramları,” *Türk Yurdu*, Şubat 1965, s. 35.

Ulûm-i İslâmiyede de büyük bir ihata sahibi olduğu için, millî hayatı kendi gözleriyle görmeye, ve garp dünyasıyla İslâm âleminin müteakıl vaziyetlerini tetkik ederek inhitat âmillerimizi derin bir surette anlamaya muvaffak oldu. Selânik'te "Genç Kalemler" mecmuasında münteşir eserlerinden başlayarak "Türkçülüğün Esasları" adlı son mühim eserine varıncaya kadar bütün yazılarında onun muhtazam ve ahenktar tekamülü fikriyesini görmek mümkündür."⁴⁹

Ziya Gökalp, Selânik'te siyasî çalışmalarının yanı sıra cemiyete gençleri toplayarak, İttihat ve Terakki Mektebi'ni kurdu. Programına "ictimaiyyât" (sosyoloji) adında bir ders koydurdu. Bu dersi verecek kimse bulunamadığından hocalığını üzerine aldı. Böylece ilk defa sosyoloji ilmi Gökalp tarafından fikir ve öğrenim hayatımıza girmiş oldu.⁵⁰ Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a gelerek İstanbul Edebiyat Fakültesine bir Sosyoloji Kürsüsü kazandırdı.⁵¹ Sosyoloji yazılarına "Türk Yurdu"nda başladı. İlk yazısı, bu derginin üçüncü cildinde (s. 331-337) "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" başlığıyla çıktı.⁵² Türk milliyetçiliğinin teorik formülünü Durkheim sosyolojisinde buldu.⁵³

Ziya Gökalp'ın çalışma alanları geniş bir perspektif arz etmektedir. "Yeni Mecmua" dergisinde; dil-edebiyat, tarih üzerine; "İslâm Mecmuası"nda ekonomi üzerine yazılar yazarak yepyeni bilim ve kültür akımlarını yurdun her yanına yaymıştır.⁵⁴

Türkçülük hareketi, Ziya Gökalp'a gelinceye kadar yurt içinde ve yurt dışında Türkler arasında zaman zaman düşünsel boyutlarda ortaya konulmuştur.⁵⁵ II. Abdülhamit döneminde İslâmcılık ve Osmanlılık hareketleri ön plâna çıkarılmış, Türkçülük hareketleri sönük kalmıştır.

Türk milliyetçiliği (VIII. yy.) Orhon Yazıtları'nda görüldüğü gibi, çok eski zamandan beri şuurlara işlenmiş, ancak Ziya Gökalp, bu fikri sistemli bir şekilde ortaya koymuş ve ilmî temeller üzerine oturtmuştur. Gökalp, Osmanlıcılığa karşı Türkçülüğü, Osmanlılığa karşı Türklüğü esas almıştır.

⁴⁹ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp, Hayatı- Eserleri*, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1949, s. 85.

⁵⁰ Ali Nüzhet Göksel, a.g.e,s. 7.

⁵¹ Nurettin Şazi Kösemihal, "Ziya Gökalp," *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1965.

⁵² Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Üzerine Nollar*, s. 106.

⁵³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, s. 230.

⁵⁴ Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, s.108.

⁵⁵ Ali Nüzhet Göksel, a.g.e, s. 68.

Türkçülük hareketi, dağılmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda çok hararetli bir şekilde gelişti. Osmanlıcılığa karşı tavır alırken o zaman gündemini muhafaza eden "İslâmcılık" ve "Garpcılığın" Türkçülüğe karşı olmadığını açıklamak üzere 1918 yılında, "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" isimli eserini yazdı. Burada, "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim" diyerek bu fikirlerin birbirini desteklediğini izah etti.⁵⁶

Avrupa'da ortaya çıkan Türkiyat yada Türkoloji bilimi ile, Türkler hakkında arkeolojik araştırmalara başlanmış ve Türklerin çok eski bir millet olduğu, geniş bir alana yayıldığı, büyük uygarlıklar kurduğu tespit edilmişti. Dârü'l-fünûn'da (İstanbul Üniversitesi) Tarih Felsefesi Öğretim Üyesi Ahmet Vefik Paşa, *Şecere-i Türki*'yi (Türklerin Soy Kütüğü) Doğu Türkçesinden İstanbul Türkçesine çevirmesi ve *Lehçe-i Osmânî* (Osmanlı Lehçesi) adlı bir Türkçe sözlük düzenlenmesi, Türkiye'deki Türkçenin Genel Türkçenin bir lehçesi olduğunu ortaya koydu. Askerî Okullar Nazırlığı yapan Şıpka kahramanı Süleyman Paşa da *Dünya Tarihi* isimli kitabında Türklük ile ilgili çalışmalar yapmış, Avrupa'nın karalayıcı ve aşağılayıcı kısımlarını tasfiye etmiştir. Ayrıca, "Sarf-ı Türkî" (Türkçe Dil Bilgisi) isimli bir kitap da yazmıştır. Rusya'da Azerî Türklerinden Mirza Fethali Ahunzade ve Kırım'da "Tercüman" gazetesini çıkaran İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura, Türkçülük hareketinin önemli savunucuları arasında yer aldılar.⁵⁷

Ziya Gökalp, düşüncede, tarihte, dil ve edebiyatta başlayan fakat dağınık hâlde bulunan fikirleri, bir sistem hâlinde toplamak istemiştir. Gökalp, Türkçülük fikrinin yayılma süresini *Türkçülüğün Esasları* adlı yapıtında şöyle ifade etmektedir:

"Özetlersek, on yedi, on sekiz yıldan bu yana Türk ulusunun sosyolojisini (toplum bilimi) ve psikolojisini (ruh bilimi) incelemek için harcadığım emeklerin ürünleri kafamın içinde yığılmış duruyordu. Bunları ortaya atmak için yalnız bir neden gerekiyordu. İşte *Genç Kalemler*'de Ömer Seyfettin'in başlatmış olduğu düşün savaşı bu nedeni hazırladı. Fakat ben dil sorununu yeterli görmeyerek Türkçülüğü bütün ülkeleriyle, bütün programıyla ortaya atmak gerektiğini düşündüm. Bütün bu düşünceleri

⁵⁶ Faruk K. Timurtaş, "Ziya Gökalp, Ölümünün 40. yıldönümünde," *Yeni İstanbul*, 25 Ekim 1964.

⁵⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, hzl. Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken, İnkılâp Kitapevi İstanbul, 1973, s. 4-7.

kapsayan “Turan” şiirini yazarak *Genç Kalemler*’de yayımladım. Bu şiir tam zamanında yayımlanmıştı.

Çünkü Osmanlılıktan da İslâm birlikteciliğinden de ülke için tehlikeler doğacağını gören genç ruhlar kurtarıcı bir ülkü arıyorlardı. Turan şiiri bu ülkünün ilk kıvılcıymıydı. Ondan sonra sürekli olarak bu şiirdeki esasları açıklamak ve yorumlamakla uğraştım.

“Turan” şiirinden sonra Ahmet Hikmet Bey, “Altın Ordu” makalesini yayımladı. İstanbul’da *Türk Yurdu* dergisiyle Türk Ocağı derneği kuruldu.

Halide Edip (Adıvar) Hanım, “Yeni Turan” adlı romanıyla Türkçülüğe büyük önem verdi. Hamdullah Suphi Bey, Türkçülüğün etkin liderlerinden biri oldu. Adları yukarıda geçen ya da geçmeyen bütün Türkçüler, gerek *Türk Yurdu*’nda gerek Türk Ocağı’nda birleşerek birlikte çalıştılar. Köprülüzade Fuad Bey (Fuad Köprülü) Türklük bilimi (Türkiyat, Türkoloji) alanında büyük bir bilim adamı oldu. Bu alanda hazırladığı bilimsel yapıtlarıyla Türkçülüğü ve Türkçüleri aydınlattı.

Yakup Kadri, Yahya Kemal, Falih Rıfkı, Refik Halit, Reşat Nuri Beyler gibi yazarlar, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Hikmet Nazım, Vâlâ Nurettin Beyler gibi ozanlar yeni Türkçe’yi güzelleştirdiler. Müfide Ferit Hanım da gerek değerli kitaplarıyla gerek Paris’teki konferanslarıyla Türkçülüğün yükselmesi için büyük çabalar harcadı.

Türkçülük dünyası bugün o denli genişlemiştir ki, bu alanda çalışan sanatçılarla bilim adamlarının tümünün adlarını saymak, ciltlerle kitap yazmayı gerektirir.

Rus Panislâvizmine Osmanlıların, Tatarların tepkisi özellikle Balkanlar’da ve Rusya’daki Türkler arasında milliyetçilik ve Türkçülük fikirlerinin yoğunlaşması şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlıların Balkanlar’da yenik düştüğü ve bazı bölgelerin elden çıktığı bir zamanda, Avrupa’dan Pasifik’e kadar yayılan bir alanda, Türkçülük ve Panturanizm fikirleri yaygın bir söylem hâlini almıştı. Kırımli İsmail Gasprinski (1814-1914)’nin önderliğinde Tatar aydınlarının ve Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-ı Siyâset” isimli eseri ile tartışmaya açılan “Pantürkist fikirler” 1908 devriminden sonra yükselen bir ivme kazandı, 24 Aralık 1908’de Yusuf İzzet’in kurduğu “ Türk Derneği” kuruluş amacını “Türk” diye anılan bütün

Türk kavimlerinin mazi ve hâldeki ashar ve eʿal, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, olarak açıklıyordu.⁵⁸

1911’de Türk Derneği yedi sayılık bir dergi çıkarabilirdi. Bunu ”Türk Yurdu” isimli yeni bir dergi izledi. Kurucuları, Ozan Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Dr. Âkil Muhtar, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzade Ali ve Akçuraoğlu Yusuf idi. Eylül 1912’de Ahmet Hikmet Viyana’ya konsolosluk görevine gidince yerine Türkçü akımın en önemli düşünürlerinden olan Ziya Gökalp geçti. Türk Yurdu, Türk kültürü ve siyasal Türkçülüğün büyük teorik konuların tartışıldığı önemli bir kürsü oldu.⁵⁹ Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, burada karşılıklı fikir etkileşiminde bulunarak teorinin daha da güçlenmesini sağladılar. Yayın organlarıyla konferanslarla halkı aydınlattılar. İktidara gelen İttihat ve Terakî’nin ulusal politikalarına yön verdiler.

Balkan Savaşı’ndan sonra Rumeli toprakları kaybedildi. Araplar, hâlâ Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesinde bulunduğu İttihatçılar, İslâmcılığı ve Osmanlıcılığı savunuyorlardı. Bu ortamda Gökalp, Türkçülüğün boyutlarını genişleterek “Turancılık ve Pantürkizm” fikirlerini ortaya koydu.⁶⁰

Ömer Seyfettin’in dil de başlattığı Türkçülük hareketini yeterli görmeyerek bütün fikirleri bir araya toplayıp bir program hâlinde yürütme arzusu, Gökalp’ın “Turan” şiirini yazarak, *Genç Kalemler*’de yayımlamasıyla başladı.⁶¹

TURAN

Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin
 Birer derin sesidir, ben sahifelerde değil.
 Güzide, şanlı, necip ırkımın uzak ve yakın
 Bütün zaferlerini kalbimin tanininde,
 Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil.
 Sahifelerde değil çünkü Atilla, Cengiz
 Zaferle ırkımı tetvic eden bu nasiyeler,
 O tozlu çerçevelerde, o iftiraâmiz

⁵⁸ Ziya Gökalp, a.g.e, s. 10-11.

⁵⁹ Bernard Lewis, a.g.e, s. 346-348.

⁶⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Milliyet*, 3 Ekim 1974.

⁶¹ Ali Nüzhet Göksel, a.g.e, s. 70-71.

Muhit içinde görünmekte kirli, şermende;
 Fakat şerefle nümayan Sezar ve İskender!
 Nabızlarımda evet, çünkü ilim için müphem
 Kalan Oğuz Hanı kalbim tanır tamamiyle
 Oğuz Han, işte budur gönlümü eden mülhem:
 Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e , ne Türkistan:
 Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...

Bu şiir, Türk dünyasında tesirini göstermiştir. Türklerin sadece Osmanlılar olmadığı, dünyanın birçok bölgesinde Türk ırkından olan toplulukların olduğu, tarihi belgelerle tespit edilerek özellikle dil ve tarih konularındaki çalışmalar hız kazanmıştır.

Gökalp'a göre Türkçülüğün üç evresi vardı:⁶²

- Gerçek Türkçülük; Anadolu Türkçülüğü,
- Yakın ülkü; Oğuzistan, Anadolu, Azerbeycan, İran, Harzem Türklerinin birleşmesiyle doğacaktır,
- Uzak ve büyük ülkü; Turan.

Gökalp, Turancılığı tarif ederken şu ifadeleri kullanmaktadır:⁶³
 "Turan, hars itibarıyla ayrılan Türkleri de ihtiva eden birliktir" demek suretiyle Anadolu sınırlarını aşan ve dünyaya yayılmış Türklerin bir araya gelerek bir birliktelik oluşturabileceğini ifade etmektedir.

Türkiye devletim, Türklük milletim,
 Cinsimin çokluğu Türk'e zarar mı?
 Ne kadar Türk varsa bugün cihanda
 Buradaki harse var meylî vicdanda,
 Dili dilimdendir, dini dinimden
 Olacağız biz hep aynı vatanda.

⁶² Nurettin Şazi Kösemihal, "Ziya Gökalp", *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1965.

⁶³ Orhan Özgedik, a.g.e., s. 83.

Gökalp, bu şiirinde Turancılık ile görüşlerini mısralara dökmüştür. Buna göre, Türk milletinden olan, dili, dini, kültürleri bir olan insanların büyük Türk dünyasını kurabileceğini izah eder.

Ziya Gökalp, saf bir ırk kavramını dolayısı ile ırkçılığı reddeder. *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde, “budun” terimini tarif ederken “Aynı anadan, babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış, kandaş bir topluluk” der. Böyle bir toplumun olamayacağını şu sözlerle ifade eder: “Tarih öncesi çağlarda bile saf bir budun (ırkın) bulunmazsa tarihsel dönemlerdeki budunların karışmasından sonra artık, saf bir budun aramak anlamsız olmaz mı?... Bugünkü toplumsal aşamamızda ise, toplumsal dayanışma kültür birliğine dayanıyor. Kültürün kuşaklara aktarılması aracı eğitim olduğu için, kandaşlıkla hiçbir ilgisi yoktur.”⁶⁴

Buradaki sözlerinde görüldüğü gibi, saf bir ırkı, saf bir kan birliğini açık bir şekilde reddederek bunun kültür birliği olduğunu izah etmektedir.

İstanbul’da *Dünya* gazetesi ile yapılan söyleşide kardeşi Nihat Bey, Ziya Gökalp’ın Türkçülükle ilgili görüşlerini şu şekilde izah etmektedir: “Türkçülüğün sistemli kurucusu Ziya Gökalp’a göre, Türkçülük, Türk milletini kurtarmak ona bir birlik vermek onu yükseltmektir. Buradan hareket ederek bir milleti yapan içtimai faktörlerin neler olduğunu araştırır. Ona göre bir milleti meydana getiren hars (kültür) birliğidir.”⁶⁵ Bu görüşe göre de Gökalp, dağınık hâlde dünyaya dağılmış Türklerin esaretten kurtarılması, bir kültür etrafında birleşerek güç birliği, gönül birliği meydana getirmesini savunmuştur.

Ziya Gökalp, başta sosyoloji olmak üzere tarih, iktisat, felsefe, hukuk, edebiyat, din, folklor vb. birçok alanda makale yazmış mütefekkirlerimizdendir.

O, sosyal ve felsefî düşüncelerinde, daima tarihî gelişime başvurarak konuları bilimsel temellere dayandırmak istemiştir. Tarihî araştırmalar yaparak konuları enine boyuna değerlendirmesi, onun tarihçi kimliğini ortaya çıkarmıştır. Başlı başına bir tarih kitabı hazırlamamakla beraber, onun tarih metodolojisi ve felsefesi alanında Türk tarihine uyarlamaları vardır.

⁶⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 14-15.

⁶⁵ *Dünya* gazetesi, 25 Ekim 1954.

Yazılarına daha çok *Yeni Mecmua* ve *Küçük Mecmua* (haftalık) dergilerinde rastlamaktayız. *Yeni Mecmua*'da; on dört makale hâlinde "Aile Ahlâkı", yine aynı dergide üç makale hâlinde "Eski Türk Devleti" , dört makale hâlinde " Eski Türklerde Din" ve "Kayı Sülâlesinin Eskiliği ve Şerefi" adı ile tarihî makalelerde yazmıştır. *Küçük Mecmua*'da yirmi dört makale hâlinde "Türk Devleti'nin Tekâmülü", "Milletimizin Tarihi Nerede Başlar" adında yazılar yazmıştır. O dönemde, mevcut yerli kaynaklar yeterli olmadığı için. yabancı kaynaklardan da istifade etmiş ve bir sentez yapmıştır. Onun sosyoloji alanında olduğu gibi ilmî tarihçiliğin usullerini de çok iyi bildiğini eserlerinde görmekteyiz. Ziya Gökalp, tarihî araştırmalarda tarafsız olunmasını, hissî olunmamasını işaret ederek bu konuyu, *Küçük Mecmua* (Sayı:11, 1922)'da "Tarih İlim mi Yoksa Sanat mı?" adlı bir makalesinde detaylı bir şekilde açıklamıştır. Gökalp, ilmî tarihçilik anlayışı ile ülkemizde modern anlamda tarih araştırmalarının yapılmasına öncülük etmiştir. Ayrıca, Osmanlı-İslâm tarihçiliğinin yetersiz olduğunu görerek mazimizi milâttan önceki yüzyıllara ulaştıran millî Türk tarihçiliğinin gerekliliğini ortaya koymuştur.⁶⁶ Gökalp, bu çalışmaları ile Türk tarihçiliğine çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Gökalp'ın, ekonomi ile ilgili yazıları da mevcuttur. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte "millî iktisat" görüşlerini yoğun bir şekilde işlemiştir. Serbest ekonomi politikalarını savunan Adam Smith, Leroy Beaulieu, Charles Gide vb. iktisatçılar yerine Von List, Wagner Schömuller, Philippovich gibi millî ekonomi görüşlerini savunan ekonomistlerin fikirlerini savunmuştur. Savaştan önce 45 milyon Osmanlı Lirası olan ithalât, 1915 yılında ancak 6 milyon civarında olmuştur.⁶⁷ Bu sebeple de kendi kendine yeten bir sanayi ve tarım politikası icra etmek kaçınılmaz olmuştur. Gökalp, bu ortamda tarımda, sanayide, ticarete millîleşmeyi *İktisat* mecmuasındaki yazılarıyla savunmuştur.

SONUÇ

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde sosyolojik, felsefî, iktisadî ve tarihî konularda devlet adamlarına ve aydın halk kitlelerine önemli ölçüde fikrî katkılarda bulunmuştur. İki ünlü düşünürün *Türk Yurdu* dergisinde birlikte hareket ettiği konuların başında "Türkçülük, milliyetçilik" konuları gelmektedir. Bu son bölümde,

⁶⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Ziya Gökalp'da Tarihçilik", *Belleten*, XLVIII, Yıl: 1984, s. 189-190.

⁶⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 25-26.

Cumhuriyet döneminde Atatürk ile fikir birliği edilen ve ayrı düşülen konular ele alınacaktır.

Atatürk ilkeleri, bilindiği gibi cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, devletçilik, halkçılık, inkılâpçılıktır. Ziya Gökalp'e bir gazetecinin 1924 de şu soruyu sorar:⁶⁸

Gazeteci – Bu milletin en büyük mefkûreleri nelerdir?

Gökalp – Bu milletin en büyük mefkûreleri dört mefkûrede icmal (toplamak) edilebilir: 1. Milliyetçilik 2. Halkçılık 3. Garp medeniyetçiliği (Batıcılık) 4. Cumhuriyetçilik.

Görüldüğü gibi, ilk karşılaştırmada “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık” fikirlerinin hemen örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Millî-iktisadî yazılarında devletçiliği savunan Gökalp, bu konuda da Atatürk ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın dokuz maddesini kaleme alarak fikirlerini ortaya koymuştur.⁶⁹

Atatürk, Gökalp'ın “Turancılık” fikirleri ile ters düşmektedir.⁷⁰

Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük müebbet bir ülkedir: Turan

diyen Gökalp'a karşılık Atatürk kendi fikirlerini ”... Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle iş birliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz... Bizim milliyetçiliğimiz herhâlde bencil ve mağrurca bir milliyetçilik değildir... Biz haddimizi bilir kimseleriz. Bitmez tükenmez istek sahibi değiliz.” sözleriyle izah etmiştir.

Atatürk, devletin gücü kadar hayal etmeyi bilmiş ve “Misâk-ı Millî” sınırlarını ve hedeflerini tespit ederken akıcılığı ve gerçekçiliği ön plâna çıkararak “Turancılık” fikirlerine karşı çıkmıştır. Ulusal bağımsızlığı yeni vermiş bir milletin yeni maceralara sürüklenmesini önlemiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Rusya'da meydana gelen (1917) Bolşevik ayaklanması üzerine Kızılay adına Rusya'ya giden ve orada Türk esirleri ile ilgilenen Yusuf Akçura'nın dönüşünde Ziya Gökalp'ın “Turancılık” ile ilgili görüşlerine karşı çıkararak bunun emperyalizmden başka

⁶⁸ Ali Nüzhet Göksel, a.g.e., s. 97.

⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Milliyet*, 3 Kasım 1974.

⁷⁰ Ali Yaşar Sarıboylu, “Ziya Gökalp ve Türk Devrimi,” *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2183, 1976, s. 107-108.

bir şey olmadığını ileri sürmesi, Turancılığı kabul etmeyen Mustafa Kemal'in üzerinde tesir yapmış olması mümkündür.⁷¹

Pantürkizm ve Panislâmizm gibi aşırı fikirlere karşı çıkan Atatürk, yeni bir Anadolu Türk vatani fikirlerini zihinlere yerleştirmek istedi. Bunun için de Türk tarihine önem verdi. Önce, “Târih-i Osmânî Encümeni”ni tasviye etti. Bunun yerine, 1930 yılında Türk Tarih Kurumu kuruldu. Kurumun görevi, okullarda ve üniversitelerde Türk vatanını sevdiren bir tarih eğitimi verdirmek idi.⁷² Ziya Gökalp, Türk milletinin fedakâr ve kahraman bir millet olduğunu söylemektedir.⁷³ “Tehlike ve harp anlarında daima Türk milletinin mucizeler göstermesini bekleyebiliriz ve Türklerin hiçbir millette görülmeyen fedakârlıkları yapacağından emin olabiliriz. Türk milletinin daima güvенеbileceğimiz en esaslı kudreti budur”. Atatürk'ün bu konuda gençliğe seslenirken kullandığı “...Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur” veciz sözü, aynı duyguları paylaştıklarını göstermektedir.

Mustafa Kemal ile Gökalp'ın millet tanımları arasında farklılıklar görülmektedir. Mustafa Kemal, milleti şöyle tanımlar: “Millet, dil, kültür ve mefkûre birliğine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir.”⁷⁴ Gökalp ise “Millet, ne irkî ne kavmî ne coğrafi ne siyasî ne de irasî bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir”⁷⁵

Atatürk, Türk milletinin oluşumunda etken olan unsurları da şu şekilde sıralamaktadır:⁷⁶

- 1.Siyasal varlıkta birlik,
2. Dil birliği,
3. Yurt birliği,
4. Irk ve köken birliği,
5. Tarihî yakınlık,

⁷¹ Niyazi Berkes, a.g.m., s. 202.

⁷² Bernard Lewis, a.g.e., s. 356.

⁷³ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp Diyor ki*, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1950, s. 95-96.

⁷⁴ Afet İnan, *Medeni Bilgiler*, s. 18.

⁷⁵ Bernard Lewis, a.g.e., s. 321.

⁷⁶ Afet İnan, a.g.e., s. 22.

6. Ahlâkî yakınlık.

Bu tariflere baktığımızda, aralarındaki en önemli kültür farkının "din" olduğu görülmektedir. Gökalp, dini bu tanımlamanın içine alırken Atatürk, din birliğini dâhil etmeyerek lâik bir anlayışı öne çıkarmıştır. Ancak bu, Gökalp'ın lâik anlayışına karşı olduğu manasına gelmemelidir. Meşrutiyet döneminde genç Türk subayları arasında Voltaire, J. J. Rousseau, Comte ve Haeckel gibi lâik düşünen kişilerin sayısı gün geçtikçe arttığı sıralarda, Ziya Gökalp da lâikliğinin öncüleri arasında yer aldı. Fransızca "laique" deyimini anlatmak için "lâ-dini" sözcüğünü kullandığında, başta şeyhülislâm olmak üzere, din adamlarının tepkisini üzerine çekti.⁷⁷ Zaman zaman bu görüşlerinden dolayı, "dinsiz" gibi suçlamalarla karşı karşıya kaldı. Millî Mücadele'nin en hareketli zamanında 11 Nisan 1920'de Şeyhülislâm Dürrîzade'nin Anadolu'da toplanan "Kuva-yı Milliye" kuvvetleri ile Atatürk ve silâh arkadaşları hakkındaki fetvası iç çatışmaya yol açmış ve ulusal zafer önemli ölçüde sekteye uğratılmıştı. 5 Mayıs 1920'de Anadolu müftülerinin 153 kişinin imzasıyla yayımlanan "Anadolu Fetvası" bir nebze de olsa, "İstanbul Fetvası"nın tesirini ortadan kaldırıyordu. Dinin siyasete alet edilmesinin zararlarını gören Atatürk, bilindiği gibi lâik devlet yapısını aşama aşama tesis etmiştir.

Cumhuriyet'in ilânı öncesinde, Mustafa Kemal ve devrin ileri gelen mebusları ile inkılâpçı fikir adamlarının Ankara İstasyonu'ndaki Kalem-i Mahsus (Özel Kalem) binasında kırk kişiden oluşan bir heyetle yaptıkları görüşmeler esnasında, Ziya Gökalp'ın, devlet şekillerinin üç olduğunu, bunların da monarşi, meşrutiyet ve cumhuriyet rejiminden meydana geldiğini ifade etmiştir. Ata'nın huzurunda "Yeni Türkiye hâkimiyet-i milliye esaslarına dayandığına göre devlet şeklinin Cumhuriyet olması gerekir" diyerek, düşüncelerinin O'nun ile aynı olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁸

Dilin sadeleşmesi konusunda da görüş farklılıkları mevcuttur. Z. Gökalp, "Türkçeleşmiş Türkçe'dir" kuralını kullanarak yabancı kökenli kelimelerin yerine başka kelime türetilmemesini savunmaktadır. Atatürk ise, "Türkçe'nin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtulması"nın gerektiğine

⁷⁷ Bernard Lewis, a.g.e., s. 398-399.

⁷⁸ Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 162

inanmaktadır. O'nun, Dil İnkılabı'nda temel ilkesi, Türkçe'yi öz kaynaklarına dayanarak zenginliğine kavuşturmak olmuştur.⁷⁹

Tekinalp'in Atatürk'ün sağlığında yazdığı *Kemalizm* adlı kitabında Ziya Gökalp'in fikirlerinin düşünsel boyutta kaldığı, Atatürk'ün ise bunu gerçekleştirdiğini şu cümlelerle beyan etmiştir:

“Ziya Gökalp... Millîcilik hamlesini ve heyecanını ancak hayal ve fantazi sahasında gösterebilmiştir. Meşhur “Kızıl Elma” yahut “Arzı Mevut” destanı bu hayallerin mahsulüdür. Sonradan Atatürk'ün eseri ile hakikî bir kehanet mahiyeti olan bir efsanedir. Ziya Gökalp'in şiirinde ne varsa Kemalizm tarafından tahakkuk ettirilmiş, yahut tahakkuk etmekte bulunmuştur.”⁸⁰

Sonuç olarak sosyoloji, dil, tarih, ekonomi, felsefe vb. konularda Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, önemli fikrî açılımlar icra etmişlerdir. Yaşadıkları dönemin siyasî, askerî ve ekonomik şartları içinde fikirleri zaman zaman ön plâna çıkmış, bazen de aşırı tenkitlere maruz kalmıştır. Birçok yazarın ortak kanaati, “Kemalizm'in biricik idoloğu” durumunda olmadıkları yönündedir. Atatürk'ün araştırmacı yapısı, bu düşünürlerin temsil ettiği “Durkheim” ve diğerlerinin kitaplarını da okumaya sevk etmiş ve ülke şartlarını göz önüne alarak akli ön plâna çıkaran bir sentez uygulamıştır. Atatürk, aldığı bütün kararlar öncesinde konuyu yakın arkadaşları ve uzmanlarla tartışmış, görüşlerini almış ve bu konudaki eserleri inceleyerek sonuca varmayı alışkanlık hâline getirmiştir. Bu sebeple, Atatürk'ün sadece bir veya birkaç kişinin fikri ile hareket etmesi söz konusu olamaz.

⁷⁹ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK Yayınları, Ankara, 1999. s.20.

⁸⁰ Ali Yaşar Sarıboylu, a.g.e., s. 113.

ABSTRACT

Ziya Gökalp and Yusuf Akçura made important intellectual contributions to the statesmen and intellectuals on sociological, philosophical, financial, historical issues, and etc. during the Constitutional monarchy and the Republic. Among the issues these two well-known thinkers dealt with in the magazine “Türk Yurdu”, “Turkism and nationalism” were the most dominant ones. Under the political conditions of their time, their thoughts were sometimes appreciated, but from time to time subjected to extreme criticisms. Atatürk, while benefiting from the ideas of Ziya Gökalp and Yusuf Akçura, did not completely adopt the intellectual principles of these estimable characters; and made a synthesis unifying the thoughts of Western intellectuals and the realities of the Republic of Turkey.